

MENEJ ZNÁMA TVÁR BÁSNIKA KAROLA STRMEŇA

MGR. PETER CABADAJ

 peter.cabadaj5@gmail.com

The author's impetus to reflect on Karol Strmeň's diverse literary works stemmed from last year's centenary of Strmeň's birth. Karol Strmeň was an important representative of Catholic modernism in Slovakia, prolific poet, essayist, literary critic, and translator. In addition to the cross-section of Strmeň's literary outputs, supplemented with unique reflections on selected poetry collections, the article provides an insight into his life, which was influenced mainly by years of exile in Austria, Germany, Italy, and the USA.

Keywords: Karol Strmeň; Catholic modernism in Slovakia; Slovak writers; literary critics; Slovaks in exile

Karol Strmeň, vlastným menom Karol Bekényi, básnik, pedagóg, prekladateľ. Zdroj: LA SNK

Vlaňajšia storočnica narodenia jedného z najmladších členov Slovenskej katolíckej moderny, mimoriadne rozhladeného básnika, esejistu, literárneho kritika, redaktora, pedagóga a famózneho prekladateľa Karola Strmeňa (pôvodným menom Karol Adam Bekényi, 9. 4. 1921 Palárikovo – 16. 10. 1994 Cleveland, OH, USA) ponúkla vzácnu možnosť na pripomenutie si diela tohto 45 rokov tabuizovaného koryfeja slovenskej literatúry a kultúry. Mimochodom, aktívne hovoril 13 rečami, prekladal z 25 jazykov a mal blízky vzťah k výtvarnému kumštu. Ako zvykol vravieť, keby nebol básnikom, istotne by bol maliarom.

Zásluhou občianskeho združenia FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania uzrelo svetlo sveta prvé domáce vydanie Strmeňovej zbierky *Preblahoslavená*. Dnešný slovenský čitateľ má tak konečne k dispozícii jedinečný básnický cyklus, ktorý zvolenou koncepciou a umeleckým stvárnením predstavuje jeden z vrcholov našej mariánskej lyriky (pôvodné vydanie je z roku 1977). Básnickú skladbu

Preblahoslavená napísal autor ako osobnú a hlboko prežitú meditáciu o živote a význame Panny Márie pre človeka a jeho spasenie. Fundament diela tvoria biblické motívy, ktoré sú dopĺňané cirkevnou tradíciou a apokryfnými prameňmi.

Ak chceme hlbšie osvetliť miesto a dôležitosť *Preblahoslavenej* v kontexte tvorcovho diela, musíme sa vrátiť k začiatkom literárnej dráhy laického člena katolíckej moderny Karola Strmeňa. Básnické juvenílie charakterizuje hľadanie cesty medzi poetizmom a surrealizmom (zrejmý vplyv R. Dilonga), nechýbajú však ani verše v ľudovom tóne vianočných piesní. Časom básnik prešiel od krátkych strofických útvarov k rozsiahlejším celkom (už pod vplyvom V. Beniaka), ba trúfol si aj na dôslednú sonetovú formu, pričom vychádzal z Rainera Maria Rilkeho, ktorého *Sonety Orfeovi* preložil. Knižná prvotina *Výžinok života* (1943) vznikala počas teologických štúdií v Ostrihome. Popri kňazskej poézii je debutová zbierka i reflexiou oveľa širšej palety citových zážitkov nálad a skúseností – povedané slovami Júliusa Pašteku, „*od samoty po smrť, od rodiny po národ*“.

Osobnostné i autorské smerovanie Karola Strmeňa vychádzalo tak z národného, ako aj kresťanského aspektu, čo eklatantne zrkadlili verše z pripravovanej zbierky *Bojovník*. Nakoniec z nej vyšla v jeseni 1944 len báseň *Testament*, bezprostredne reagujúca na tragické deje spojené s Povstaním. Iba 23-ročný tvorca bolestne znášal rozčesnutie národa a blížiaci sa neodvratný zánik Slovenskej republiky. Azda právom možno skladbu *Testament* pokladať za symbolický „*literárny závet*“ tej časti mladého pokolenia, ktoré s úprimnou vierou a entuziazmom vložilo svoje sily, energiu a intelekt do služieb kultúrneho a duchovného rozvoja vtedajšieho Slovenska.

Od jari 1945 žil rodák z Palárikova v exile. Dlhodobé účinkovanie v USA ponúklo mimoriadne vnímavému a jazykovo kvalitne podkutému tvorovi ideovo bezbrehý priestor a možnosti. Slobodný prúd rozmanitých myšlienkových tendencií, estetických programov, priame dotyky a spojenia s cudzojazyčnými literatúrami, moderným filozofickým smerovaním, magický vplyv multietnického kultúrneho milieua – toto všetko Strmeňa obklopovalo a on plnými dúškami doslova hltal vábivý, neodolateľný a najmä inšpiratívny gejzír poznania. Konkrétne ovocie sa síce najintenzívnejšie premietlo do monumentálnej prekladateľskej činnosti, zreteľné stopy syntézy uvedeného však cítiť aj v básnickom diele.

Známy exilový činovník, esejista a publicista Imrich Kružliak (1971) označil Strmeňa za „najintelektuálnejšieho slovenského básnika vo vyhnanstve. To nie je paradox, to je logika tohto zvráteného sveta. Jeden z najväčších našich súčasných básnikov oplývajú politickou nenávisťou komunistického zaslepenca. A predsa, v príhodnom čase ani kritik na terajšom Slovensku nemohol zamlčať Strmeňovu ‚mysliteľskú hĺbku‘. Jeho poézia nás núti premýšľať. To nie je hra slov a obrazov, to je myšlienka, ktorá vedie človeka za horizont času a prostredia, aby v tichosti samoty kontroval príčinu svojej existencie a zákon svojich činov. To je čistá reč, filozofia, ktorá hľadá vnútorný vzťah medzi slovom a vecou, aby sa v tomto procese stala stvárnajúcou silou, čiže pravou poéziou.“

Hodnotiac Strmeňovu exilovú poéziu musíme skonštatovať, že nebol typom autora, ktorý by udivoval pravidelným vydávaním svojich zbierok. Isteže, má to logické vysvetlenie. Hlboký záujem o prekladanie svetovej literatúry zásadne eliminoval možnosti systematickej realizácie vlastnej tvorby.

Básnikovo dielo charakterizuje najmä triednosť (až lakonickosť) a nenájdeme v ňom módne rozmerné obrazové plochy. Dominuje rovina metaforickej skratky a epigramatickej reflexivity. Silný duchovno-filozofický náboj sprevádza úvahy o protirečeniach i paradoxoch mnohorakých javov pulzujúceho moderného životného štýlu (zbierky *Strieborná legenda*, 1950; *Čakajú nivy jar*, 1963; *Žalm cyrilometodský*, 1963; *Znamenie ryby*, 1969). Vnímateľ nemá dočinenia s umelým evokovaním ducha minulosti, nostalgickými výlevmi, samoučelným experimentovaním či lacnou slovnou ekvilibristikou. Naopak, ide o verše plné harmónie, pokory a kontemplácie oslobodené od akýchkoľvek prejavov tragiky, sentimentality a siláctva. Rozhľadný tvorca a veľký cititeľ mariánskeho kultu sa meditatívne ponára do tajomných hlbín seba samého, pričom deklarované hodnoty láska, oslava života, domov, vlasť, ľudstvo sú akoby stupne smerujúce k métam univerza.

Vrcholom Strmeňovho básnického diela je bezpochyby kniha veršov *Znamenie ryby*, predstavujúca jeden z literárnych klenotov slovenskej emigrantskej spisby. Pri jej hodnotení našli teoretici najviac identických znakov a väzieb s domácou poéziou (napríklad zreteľné umelecko-estetické analógie s tvorbou Valentína Beniaka, Milana Rúfusa či dokonca Jána Stacha). Jemná hra so slovom ústi do príťažlivej metafory, ktorou Strmeň interpretuje vnímanie bežných vecí okolo nás i v nás.

Detailné pozorovanie a skúmanie javov, objektov a nuáns reálneho života plynule prechádza do línie filozoficko-náboženských meditácií o základných ľudských hodnotách.

Pripomenieme, že po Nežnej revolúcii Strmeň ako jeden z mála reprezentantov povojnového exilu navštívil rodné Slovensko. Dožil sa aj knižného výberu zo svojho básnického diela, ktorý má názov *Sfinga spieva pri jasličkách* (1991).

Zbierku *Preblahoslavená*, „Strmeňovu mariánsku velpieseň“, vydal prvý raz Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme ako 27. zväzok edície *Lýra* (1977). Možno usudzovať, že táto posledná tvorcova kniha veršov by nebola uzrela svetlo sveta bez povzbudzovania najbližšieho priateľa a básnického druhu Mikuláša Šprinca. Ten, ako čítame v autorskej dedikácii, sledoval vznik opusu „s nezabudnuteľnou horlivou láskou“.

Knižné dielo s tromi rozsahovo neporovnateľnými časťami (*Život Panny Márie* – jadro zbierky; *Svätyne* – štvordielny cyklus; *Prošba* – básnický epilóg) obsahuje celkovo tridsaťšesť kultivovane a minuciózne vystavaných básní. Keďže formálne majú skôr tradičný charakter, stavia ich to do zjavného kontrastu s autorovou predošlou viac modernisticky ladenou poéziou. Ako trefne uvádza insider Matúš Marcinčin, „čitateľ poznajúc Strmeňovu staršiu tvorbu je zrazu konfrontovaný s navonok jednoduchými naratívnyimi básňami. Vynára sa tak otázka, kam sa podel autor *Znamenie ryby*? Opustil veľkú poéziu?“

Kľúč k bližšej explikácii uvedeného treba hľadať v tvorcovej biografii, respektíve životnom údele. Vieme, že básnik a exulant v jednej osobe po úteku pred Červenou armádou (1945) už nikdy nevidel svoju matku živú. Symbolicky sa tak spája s matkou všetkých kresťanov a objavuje v nej útočisko, vzor konania, zdroje inšpirácie a nejedno mystérium. Oprávnené možno konštatovať, že u hlboko veriacieho Strmeňa bolo prirodzené, že v exile sa v ňom vyvinul silný vzťah k Márii ako nebeskej Matke. Apropos, od roku 1957 bol hlavným redaktorom náboženského mesačníka *Ave Mária*, ktorého posledné číslo vyšlo v decembri 1994 (čiže už po básnikovej smrti). Znalci vedia, že k tejto práci pristupoval s maximálnou zodpovednosťou a v konečnom dôsledku si ju osobne cenil viac než celé svoje umelecké dielo.

Explicitný mariánsky motív evidujeme v kontexte Strmeňovej tvorby prvý raz v básni *Tajomstvo hriechu* (okolo roku 1945). Adoruje v nej a vyzýva

Máriinu nepoškrvnenosť od akéhokoľvek hriechu. Identické línie básnik kardinálne rozvinul a prehĺbil v zbierke *Preblahoslavená*, ktorá zobrazuje život Panny Márie vo všetkých etapách, jej zjav vo všetkých formách. Zároveň kniha jedinečne pripomína a osvetľuje dôležité biblické udalosti z evanjelií, reflektujúce dramatickosť a výnimočnosť Panny Márie „*vyvolenej ženy žien a oslávenej matky matiek*“. Badateľne cítiť, že verše stvárnňujúce hlbokú úctu a vďaka Panne Márii ako ochrankyni, pomocnici a orodovnici písal nielen subtilný básnik, ale i teologicky erudovaný znalec náboženských príbehov, dejov či tajomstiev. Ani omylom nemožno hovoriť o exaltovaných citových výlevoch, pretože v zbierke ide o básnické kontemplácie nad fascinujúcim zjavom a poslaním Matky Božej.

Dobové zrkadlenie pôvodného vydania *Preblahoslavenej* bolo veľmi skromné. Registrujeme vlastne len štyri zmienky o existencii tejto knihy mariánskych básní. Konkrétne ide o krátku noticku Gorazda Zvonického uverejnenú v *Hlasoch z Ríma* (1977), respektíve stručnú recenziu Mikuláša Šprinca publikovanú v časopise *Most* (1979). Uchvátený Rudolf Dilong napísal autorovi list, v ktorom uvádza: „*Jasot, Slávnosť, Koláč – to je Tvoja Preblahoslavená. Je to Velpieseň, ozajstné Canticum Canticorum Nového zákona. Matka Božia sa Ti odmení, ja Ti to v jej mene sľubujem, lebo mám dobré kontakty. Ale Ty musíš byť „in fide nihil hesitant*“.“ Posledná známa reakcia na *Preblahoslavenú* – list básnikovho blízkeho priateľa Kornela Piačeka –

figuruje v Strmeňovej bohatej rukopisnej pozostalosti, uloženej v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Uvážene komponovaný cyklus s jednoznačným ideovým a programovým zameraním, majstrovstvo koncepcného poňatia a umeleckého stvárnenia látky zásadne odlišujú *Preblahoslavenú* od knižných rekapitulácií básní s mariánskou tematikou (ako je to napríklad v prípade Rudolfa Dilonga či Gorazda Zvonického). Celá zbierka je v kontexte Strmeňovej tvorby podľa Júliusa Pašteku „*akoby mariánskou svätyňou naplnenou vrúcnou zbožnosťou, ale i jasnozrivou vierou*“. Dôvodne ju ale môžeme charakterizovať i ako meditáciu, lebo básnik sa ustavične zamýšľala nad Božími plánmi a zámermi od prvopočiatku vekov, či dokonca modlitbu, pretože exulantovi bolo jednoducho za čo prosieť – v bolesti aj radosti.

Adekvátne treba oceniť vklad všetkých zainteresovaných, ktorí participovali na skvostnom prvom domácom vydaní poslednej básnikovej knihy veršov. Okrem zásluh vydavateľa titulu nemožno obísť zostavovateľa Jána Gavuru, odborného spolupracovníka a autora doslovu Matúša Marcinčina, znalca Strmeňovej biografie a literárneho diela, ako i známou výtvarníčku Máriu Čorejovú, ktorá je podpísaná pod excelentným grafickým dizajnom. Pôsobivé ilustrácie sú dielom Kataríny Kvietikovej-Bekéniovej – básnikovej príbuznej. Karol Strmeň sa takto opätovne vrátil nielen na Slovensko, ale i do svojej rodiny.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

STRMEŇ, Karol. 2021. *Preblahoslavená. Fintice* : FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, o. z., 2021. 97 s. ISBN 978-80-89763-70-2.